

EGYENJOGÚSÁG, NŐFELSZABADÍTÁS

Az ARGUMENTI társadalomelméleti és gyakorlati folyóirat
nőkérdéssel foglalkozó száma kapcsán

A női egyenjogúság, illetve „egyenjogútlanság” a nőket a mindennapi életben érinti: a családban mint gyermeket, testvért, a házasságban mint feleséget, anyát, a munkahelyén mint dolgozó nőt stb. A férfiakétól eltérő helyzetüket kora gyermekkoruktól — öntudatlanul, majd egyre tudatosabban — érzik és ösztönszerűen megkérdőjelezzik, később pedig spontánul tiltakoznak hátrányos megkülönböztetésük ellen. Összefogásukra, közös fellépésükre a XIX. század végén és a XX. század elején került sor.

A nőmozgalom akkori céljai gazdaságiak és politikaiak voltak, amennyiben meghirdették az „egyenlő munkáért egyenlő bért” elvet, követelték a munkaidő csökkentését, az egészségükre ártalmas munkahelyeken a női munkaerő alkalmazásának megtiltását.

Ezt a mozgalmat a női emancipáció reformista útjának nevezhetjük, mert céljaikat az adott társadalmi keretek között kívánták elérni.

A nők elnyomott helyzetét elemezve Marx és Engels nyomán sokan arra a következtetésre jutottak, hogy változást csak a nők termelésbe való bevonása hozhat. Ez tenné lehetővé évszázados elszigeteltségük megszűnését, a szűk családi környezet kitérülését, érdeklődési körük társadalmi méretűvé szélesedését.

August Bebel *A nő és a szocializmus* című könyvében érzékletes leírást olvashatunk arról, hogy milyen nevelést kapott egy nő a múlt században: „A nők kiképzése a felsőbb osztályoknál főképpen a kedély mélyítésére, formai művelésre irányul, amely által csak idegrendszerének izgékonyasága és a képzelőtehetsége lesz nagyobb. E képzés eszközei: a zene, a szépirodalom, a művészet és költészet. Általában eddig a nő kedély- és lelkiéletét mérrégtelenül táplálták, ellenben értelmi fejlődését megakadályozták, elhanyagolták és elnyomták. Ennek következtében a kedély- és lelkiélet túltengésében szenved... A nőnek, aki hajlamait és képességeit nem fejtheti ki, a legszűkebb eszmekörben tartanak fogva és aki majdnem kizárólag csak a saját neméhez tartozókkal érintkez-

hetik, lehetetlen fölülelmednie a közönséges mindennapiasságon. Szellemi látóköre csak a közvetlen környezetében történőkre, rokonsági viszonyokra és ezzel összefüggő dolgokra szorítkozik.” (August Bebel: A nő és a szocializmus. Budapest, Népszava-Könyvkereskedés kiadása, 1919.)

Az ipari forradalom, a kapitalizmus kibontakozása megnyitotta a nők előtt a lehetőséget, hogy bekapcsolódjanak a termelésbe. Tömeges méretű munkavállalásuk azonban nem jelentette azt, hogy egy lépést tettek előre emberi lényük kiteljesedése felé, hanem hogy kizsákmányolásuk foka az elviselhetetlenségig fokozódott. A nőket kizsákmányolták mint munkacserőt és mint szexuális lényt. Ily módon nyilvánvalóvá vált, hogy a nőknek a társadalmi munkamegosztásban való tömeges részvételét nem követte egyenjogúságuk is.

„Amennyiben az emancipáció ezen a szinten marad és nem forradalmasítja a termelést, a társadalmi szférát, az erkölcsöt, a tudatot és ha nem történik meg azoknak a családi funkcióknak a szocializálása, amelyeket hagyományosan a nők végeztek, akkor a nők termelésbe való bekapcsolódása a szabadság és az emancipáció tagadása lehet csupán — csak többszörös rabszággá válhat.” — állapítja meg Neda Ler-Sofroniic a Pokreti za oslobodenje žene — putevi i stranputice című cikkében (Argumenti, 1979., 1. sz.).

Századunk 60-as éveiben tömegessé és demonstratívává vált, nemzetközi méretűvé szélesedett a nőmozgalom. Az „újfeminizmus” rendkívül sokrétű, ellentmondásoktól terhes. Bár a számtalan irányzat fellépése és módszere különböző, közös vonásuk az antikapitalista, antipatriarchális, antifamiliáris magatartás, melynek során elsősorban a polgári családot — mint a nők elayomásának, személyiségük háttérbe szorításának intézményét — támadják. Jelmondataik világosan tükrözik céljaikat: munkát, a férfiakkal egyenlő munka- és tanulási feltételeket, azonos munkáért azonos bért, a testük feletti önrendelkezést, szabad, ingyenes és szakszerű abortuszt, a párok és gyermekek együttélésének alternatív lehetőségét, egésznapos ingyenes bölcsődéket, óvodákat követelnek.

Nada Ler-Sofroniic említett cikkében a következőkre hívja fel a figyelmet: „Amíg a nőmozgalom a hagyományos érdekszférában marad, s csupán a házasság, a család, a nevelés kérdésével foglalkozik, ... addig a nőmozgalom partikuláris, korlátozott marad. Amíg a munkásmozgalom mellékes kérdésnek tekinti a nemek közötti viszonyt, a család, a nevelés, a tudat forradalmasításának és az emberi boldogságnak a kérdését az intim szférában, nem kerülhet sor az ember és a munka igazi felszabadítására.”

A múlt századvégi és a századeleji, de még inkább a mostani nőmozgalom lényegesen különbözik: a nőfelszabadítást a társadalmi forradalommal kötik össze. Az európai radikális irányzatok jelszava a következő: „Nincs forradalom nők nélkül — nincs nőfelszabadítás forradalom nélkül.” Nézetük terjesztésére széleskörűen felhasználják a sajtót

is. Több százezres példányszámban jelennek meg feminista folyóiratok „a nőktől a nőkről”: az *Ms* az Egyesült Államokban, az *F — magazin*, a *Nők a mozgalomban* Franciaországban, az *Emma* a Német Szövetségi Köztársaságban.

A 70-es évek közepén már számos női lap és folyóirat jelenik meg Európa-szerte: Franciaországban, Olaszországban, Angliában, a Német Szövetségi Köztársaságban, Hollandiában és Spanyolországban.

Az Argumenti című folyóirat ez évi első számában Đurđa Milanović és Lydia Sklevicky interjút közöl e kiadóházak nőmozgalmainak képviselőivel, akik egyébként különböző női tanfolyamokat is szerveznek és vezetnek, folyóiratokat és feminista könyveket adnak ki. A beszélgetésekből megtudhatjuk, milyen módon került sor a női lapkiadó-vállalatok megalapítására, honnan teremtették elő a szükséges pénzeszegeket, milyen példányszámban jelennek meg, milyen témákkal fordulnak a női olvasóközönséghez, milyen módszerekkel végeznek felvilágosító munkát a nők között, milyen elméleti alapról indulnak stb.

Milyen társadalmunkban a nők helyzete? Ezzel a kérdéssel foglalkozik Slobodan Drakulić *Predvojvjeti i prepreke za postavljanje ženskog pitanja u Jugoslaviji* című írásában (Argumenti, 1979., 1. sz.): „A nők tanulási és elhelyezkedési lehetőségei még távolról sem azonosak a férfiakéval; a nők átlagfizetése és munkaköre alacsonyabb a férfiakénál; a nők munkába állását még mindig rendkívülinek vagy szükséges rossznak tartják. A nők átlagosan alacsonyabb iskolai végzettségűek mint a férfiak; a lányok tanítását kevésbé tartják fontosnak, mint a fiúkét. Az egyetemi végzettségű dolgozó nőket alacsonyabb társadalmi státusú helyeken foglalkoztatják, mint a férfiakat.”

Tény, hogy „a szakmák differenciálódását hierarchizálódásuk követi, tehát az, ... hogy egyes szakmák nagyobb, mások kisebb társadalmi tekintélynek örvendenek”. (Maria Casowska: *Erkölcpszociológia*, Budapest, Kossuth, 1973.) Vajon a nőket vonzák a kevésbé becsült foglalkozások vagy a pályák elnőiesedése okozza degradálódásukat?

Valószínűleg javítana a nők helyzetén — s nem csupán gazdaságilag, hanem pszichikailag is —, ha szakítanának a hagyományos női foglalkozásokkal és a jobban fizetett pályákat választanák. Az Egyesült Államokban például a technikai, pénzügyi és természettudományi, valamint az autó-, a tv- és rádiószerelői szakmák iránt kívánják a nők érdeklődését felkelteni. Ma, mint villamossági mérnökök, matematikusok helyezkedhetnek el, így az értelmiségi nők érvényesülésének tág tere nyílna.

Érdemes lenne felmérni, milyen intézményes formák tehermentesítik a családokat, s elegendő számban és minőségben állnak-e rendelkezésre, s elérhetőek-e minden mikroközösség számára. Mert a kétszeresen elnyomott nőnek, akit munkahelyéről hazatérve a háztartás és a gyermekekkel való foglalkozás von el a fizikai és pszichikai felüdüléstől, nincsen lehetősége önképzésre, pihenésre. A megoldás kulcsa nem lehet az, hogy

a háztartási munkát a nő és a férfi egymás között felosztva végezze — bár átmenetileg ez képzelhető csak el —, hanem társadalmi méretekben kellene megvalósítani a magán- és a közélet összefonódását, szélesíteni kellene a szolgáltatásokat olyan területeken, amelyek eddig családonként külön-külön valósultak meg. Hiszen nem is olyan régen a családok önálló termelési egységek voltak, önmaguk állították elő nem csupán az élelmiszert, hanem maguk szőtték a vásznat, varrták a ruhát, főzték a szappant, öntötték a gyertyát, nevelték a gyermekeket. Az iparosodás lényeges változást hozott, ám még távolról sem lehetünk elégedettek az elért eredményekkel.

Figyelemre méltó Gordana Cerjan-Letica megállapítása (*Zašto i otkud u Jugoslaviji*, Pitanja, 1975., 7—8. sz.): „Ahogyan még mindig nincsen elméletileg meghatározva, milyen helyet kellene a családnak elfoglalnia a szocializmusban, azaz mi a különbség a polgári és az öngazgatási monogám házasság között, úgy az sincs (gyakorlatilag) tisztázva, hogy a nőnek otthon a helye vagy az iskolában, a gyárban. A helyzetet pedig csak bonyolítja, hogy a gyárakban és az iskolákban korlátozott a hely, otthon azonban nem.”

A női egyenjogúság ellenzői az alkotó nők hiányát alacsonyabb rendűségük állításából vezetik le. Ezzel a témával foglalkozik Rada Iveković *Zenska kreativnost i kreiranje žene* (Argumenti, 1979., 1. sz.) című cikkében. Az alkotó nők hiányának, illetve kevés számának okát kutatva rámutat: „Az, hogy a történelem során kevés ilyen nő volt, nem bizonyítja, hogy más körülmények között nem lehetett volna több.”

Az alkotás fogalmának tartalmát kiterjeszti a szülésre, az emberformálásra, a kötésre, a horgolásra, a varrásra, a konyhaasztal festésére. Minden megvetendő semmiség, amivel a nő foglalkozik, vagy csupán arról van szó, hogy ez az egyetlen terület, ahol a nő kiélheti alkotóvágyát? Senki sem született tehetség, de azzá válhat, ha megfelelő környezetbe kerülve képességeit, adottságait fejlesztheti. Erről nem lehetett ott szó, ahol „minden tekintetben” szigorú és neveléses kasztszellem uralkodott. A lányokat hasonló szellemben nevelték és szigorú házi fegyelem alatt tartották. Szellemi kiképzésük jelentéktelen volt és látókörük nem terjedt túl a kicsinyes házi viszonyok határán... Az az ellenvetés, hogy a nők közül eddig még nem támadt lángész, nem állja ki a bírálatot és nem bizonyít semmit sem. A lángész nem az égből pottyan, hanem szükség van arra, hogy képezze magát, hogy fejlődhessen; a nőnek pedig erre nem volt alkalma — írta többek között Bebel már említett könyvében, amelyben egyébként interdiszciplináris megközelítéssel vizsgálta a nők helyzetét a korabeli történelemtudomány, etnológia, közgazdaságtudomány, összehasonlító statisztika, táplálkozástudomány és természettudomány felhasználásával.

A nők biológiai szerepének misztifikálásából adódik, hogy a gyermeknevelést természetes adottságaiból adódó kötelességének tartják. (Amíg azonban a szexuális felvilágosítás terén jelentős előrehaladást értünk el,

a lányok az anyaság és a velejáró kötelességek tekintetében majdnem tökéletes tudatlansággal lépnek be a házáséletbe.) Kétségtelen, hogy a gyermek kihordására és megszületésére csupán a nők képesek (tekintsünk el az orvostudomány legújabb kísérleti eredményeitől), a természetes tehát, hogy az elemi szükségletekre, az önállóságra csak ők tudják a gyermeket megtanítani. Ha helytelen a kiindulópontunk, természetszerűleg a következmény is az lesz. Így juthatunk arra az eredményre, hogy a nők nem lehetnek egyszerre hivatásukat végző lények és anyák. A két szembeállítás a „a társadalom és a munka ellentmondásából, a nemek antagonisztikus felosztásából, a közélet és a magánszféra kibékíthetetlen ellentétéből” következik. (Nada Ler-Sofronić: *Odiseja ljudskog identiteta žene*, Pitanja, 1978., 7—8. sz.)

Egyesek a nők teljes értékű emberi élethez való jogát a férfiaktól eltérő tulajdonságaik miatt akarják elvitatni. Szerintük a nők túlságosan érzékenyek, hiányzik belőlük a kezdeményezőkétség, önállótlanok, szentimentálisak, engedelmesekek.

Hogy ezek mennyire nem „őstulajdonságaik” a nőknek, idézzük Bebel fent említett könyvéből, miért rótták meg száz éve a nőket: „a rettegett nyelvesség és pletykáság, a hajlandóság egészen semmis és jelentéktelen dolgokról végtelen beszélgetéseket folytatni, a külsőségekre, cicomára és tetszésvágyra irányuló gondolkodás, ... könnyen fölkelhető irigység és féltékenység más nők iránt, hazudozásra való hajlam és a képmutatás művészete” miatt. „Azt, hogy a nőben is legyen erő, bátorság és határozottság, eretnek »nőietlen« dolgoknak tartják.”

Változnak a korok, változnak a nemek magatartásával, társadalmi szerepével kapcsolatos sztereotípiák, úgyhogy ma valószínűleg másként alakulna egy női tulajdonságokat összegező lista. Mindenesetre az Argumenti nőkérdésnek szánt számáról nem árt elmondani, hogy a többi hazai folyóirathoz és a sajtóhoz hasonlóan, csak kerülgetik, körbejárják a tárgykört, időnként szót ejtenek a jugoszláv nőkérdésről is, de megmaradnak az általános megállapításoknál — pl. Gordana Cerjan-Letica: „az öngazgatáson alapuló szocializmusnak lehetővé kell tennie (de még mindig nincs rá mód) a nő és a férfi kiegyenlítődesét, társadalmi és kulturális téren (a társadalomirányításban, a társadalmi valamint a nők és a férfiak egyéni tudatában). Sajnos, a nőemancipáció Jugoszláviában még az egészen következetlen termelési, gazdasági és polgári egyenjogúság színtjét sem éri el.” (Pitanja, 1975., 7—8. sz.) A nőkérdésről tehát nemcsak beszélni kell, hanem kutatni, feldolgozni „még akkor is, ha a társadalom számára azzal a veszéllyel jár, hogy esetleg megállapítást nyer: társadalmunk alapvető értékei kérdésesek”. (Gordana Cerjan-Letica idézett cikkéből). A találgatásoknak és a deklaratív jellegű, tényekkel alá nem támasztott állásfoglalásoknak ugyanis csak a kérdés körültekintő feltárása vehet véget.